

БОРКАН САРНЬ

★
Эн расказ таньгын
"Хальмг уин" болн "Советская
Калимык" газетүдин Алдр
Октябрин 40-ч джилин бонд
нерәддә зарлсн литературн
конкурст негәгч мөрә
өггөсмин

Сандж тергнәсн бөрлж буу-
гьад—эцки мал, бичи күн
хойрн зовльн айд,— гидж
дотран санчкәд, цард санань
зовад, күзүгынн теврәд, көл-
стә толгьагынн илдә: "гер
ода бөрхн, удло амрч",—
гидж царла күүндикәд, үзг-
дәсн герт тал халәв.

Баахи зуур амрчкәд, галз
цар бичи көвәрн бочка тер-
гиг, балыгта хаалгар күг-
ләд татв. Эрднин гер бөрхсн
саамла, газа герин барун бийд
кевтсн ик хар ноха хуцад,
териг тосад гүүлд өчкәд,
Санджиг тәнсн бәдлтәгьәр
сүүлдн брәд шарваджд зогс-
дәгьәд, хәрү эргәд хуучн
ормдан олад кевтв. Улан иштә
нәймәр гүрсн ташмгиг хугь-
слж барун гартан батлжд ат-
хад, Эрдни нугьсн шовуна
ишкәдәр ишкәд Санджиг тосв.

—Кишго ноха, брүнәс наа-
ран, ним удан альд йовад
йовбч?—гидж келчкәд, гартан
бәрлжәсн ташмгарн далинь
дәврүләд хойр дакжд цокснд,
Сандж чишкжд хәәкрчкәд,
нурган хоталгьад, нүднәсн
асхрсн булән нүлмсиг киртә
гарарн арчад, харслт хәәжд
гүүгьәд, хотна дунд энд-тенд
халәгьәд зогсв.

Көвүг үзсн хөбчин герин
Бадмин Болха: "көбркүг юн-
гад мөнъкин дәдждәд бәәнә,
ән? Аргь уга, чини хаджгьәр
гидж Эрднәд келжд болшго",—
гигьәд дотран санчкәд, Сандж
санань зовсар, шуукрад сана-
лдв.

Хаврин дулан нарна герлд,
тег тинигьәд амрв. Шавшад
ургьсн көк ноган, уләсн ном-
гын салыкнд, нег негән дер-
лжд, көбләд наадв.

Одрин сәәхнд байрлад тогь-
рун шовуна энд-тенд дуулсн
дунь соньсгдә.

Сандж хәрүлжд бәәсн үкр-
мүдән токтнулжд илүлчкәд,
толган бидр деер гартан бәр-
дәсн ут модан тшәд, хав-
рин бәәдт гәәхәд зогсв.

Дорд-бичи үгәс бор мөрн-
тергтә күн, зам улан хаалгьәр
тоос пүргүләд, Санджин бөр
ирәд зогсв.

Ирсн залу Санджла күүн-
дәд, бичи көвүгынн медал:
"эцк, эк уга көвүд болн күүк-
диг цуглулад, шаньгьа хот-
хувцар сургьуль сургьтха
гисн заавр деерәс ирсн бәәнә,
тегәд эндр намаг дахад йов-
хмч",—гигьәд, хәрү күләсн
бәәдлтәгьәр Сандж тал халәв.

—Эрднәс зәшпәл уга йовджд
болш уга,—болад толгьагынн
нәәхлв.

—Не, тингхлә, чи үкрмүдән
урвәд туугьәд күрәд ир, би
чини тускар күүндийә,—гигьәд,
ирсн залу бор мөрнә аминь
татад, Эрднин тал гүүлгәд
гарв. Сандж залугынн келсн
үгиг кесг давтал "шаньгьа
хот-хувцар сургьуль сурт-
ха",—нам медгәд бәәхш.

Бол йовх кергтә, Эрднинд
бәәснәс му болхн уга"—гидж
санад, үкрмүдән туугьәд, хот-
нас бөрхн илүлчкәд, Сандж
Эрднинүр ирв.

—Ончнә герт одал чамдолз
уга, кезәнәс авн халымг күн
сургьуль уга йовата, чи ода
сургьуль суржд кениг амра-
хмч?—гигьәд мусхләджд көвү-
нә бичнәс инәгьәд, байн нүд-

нәнн булнгар гаха халәцәр,
барун бийд суусн ирсн залу-
гьур халәв.

—Ганцхн Сандж биш, бичи
көвүд, күүкдиг цугьарагынн
цуглулад, бичнә герт өгч,
шаньгьа мөнъгәр сургьуль
дасхтха гидж йосн гарсн бәәнә,
Сандж эндр намаг дахад
йовх зөвтә. Эн үмсджд бәәсн
килгәсн талдан хувцн бәәнә
хлә бийләгьән ав, эрт йовх
кергтә,—гигьәд, Сандж тал
халәджд, ирсн залу келв.

Келх үгнә чилсн кевтә, яма-
ран хәрү өгхән медлго, сүүд-
нә бөр Сандж зөврә тагч зогс-
дәгьәд:—Нанд нань нег
лөвл бәәнә,—гигьәд, Эрдн-
нәс әәсн бәәдлтәгьәр урвжд
ишкәд, барана барун бийд
бәәсн хуучн бор девлиг авад,
газа гарв. Ирсн залу бас бо-
сад Санджиг дахв.

Хотна дунд наадал шууг-
дәсн бички көвүд-күүкд гүү-
лжд ирәд, териг тәгәләд хә-
ргәд зогсцхав.

"Менд бәәнә" гисн халәцәр
бички көвүд-күүкдүр Сандж
халәчкәд, тергн деер гарад,
ирсн залу та зерглад, тагч
суув.

Хуурә газрас тоос гаргьәд,
бор мөрнд татсн тергн газрин
бидр ташрлад йовад олд.

—Ончнә кишг өвртнә
гигьәд—Бадмин Болха, Санд-
жин хувл байрлад, урнд
йитгьт бичкв, көбрк, менд
йовтха",—гидж дотран санад,
Санджин йовсн үзгүр халә-
гьәд, нүднәсн гарсн нүлмсән ар-
чал зогсв.

—Кишго ноха, күүнә үг со-
нхсн уга йовжд олд. Хамаан
одх биләч, хәрүэн герт оржд
ирхч. Ончн олн көвүд-күүкдт,
бнъгәр хот хувц өгч, кен ас-
рх болгьнәч,—гидч Эрдни
Нүүдлә тал халәджд келчкәд,
суусн ормасн нүүхләд, гесән
бүрксн армгән илв.

Сандж тергнәд хаджд дахад
гүрсн көк теегүр халәчкәд—
чамас салхд нанд хару, болв
би йовх зөвтәв, маргх гиджд
бичә сан, минн зүркид мөнъ-
кинд бәәхч, дурта минн тег...
Минн бички насна кесг зов-
нъгиг чи үзләч, бийәсн бички
бәәсн болхләч, чамәг бржд
теврәд таалх биләв",—гиджд
дотран санад, гүүнәр шуукрад
саналдкәд:—ода мана одх га-

зр холий, гиджд халжудан суусн
залугьас сурв.

—Уга, дегд ик хол биш,—
болад сүлдсн джоләг татад,
мөрнә йовдлгид чаньгьрулв.
Удл уга мөрн-тергн, бичи кө-
вүд-күүкдин цуглрсн хотәд
ирәд зогсв.

—Мана бас нег нөкд кевтә
ән?—гиджд олн көвүдин дунд
суусн, шуурха киллгтә, киртә
бргн хар көвүн келсн Сандж
соньсв.

—Бидн чамла әдлвн, бичә
манас әдә, нааран йов,—гигь-
гьәд, әмтин захд суусн, нимгн
шар баахи көвүн, ормасн бо-
сад Санджиг тосв. Сандж шин
сүүрмүдәрин тәндләд, хамдан

Халымг Базр селәнд күрч зогс-
хан мелв. Одр чиләд, нари
суугьәд, холин баран тасрв.
Ниргәд шуугджасн көвүд-күү-
кд тагч болад, хаврин дулан
цагла газа кевтәд амрцхав.

Сб.
Уләсн булән салыкн, кевтсн
күүнә чеддиг таалад илв.

Сандж бичи күләдждә хув-
лән байрлад, кесгтән унтл уга,
хойр гаран толгьа доран авад,
тенъгрин олн оддиг халәгьәд
кевтсн. Эн сөбгынн чингтә гәзр
дулан болсн болад, деер үзг-
лждәсн оддудин герт улм
сәәхн болжд медгәд, багь
насна бички зүркнә брч дот-
рнә бульглад, булгәджд ша-
гьәджасн сарла негдәд наадв.
Сандж тингәд сөбгынн сәәхниг
гәәхжд халәджд бәәгьәд, ягьлж
нүдән аньсан мелл уга, амрад
унтә.

Орун брлә көвүд-күүкд ун-
тлжд кевтсн ормасн шуугджд
босад, цәәгьән уучкәд, дөрвн
темән тергәр, Аадрхнәс ирсн
хойр залуг дахад йовцхав.
Тергнд татсн темәдиг амрх
газртнә амрагьәд, гурвдгч бр-
ртнә Халымг Базрт бәәсн бичи
көвүд-күүкдин герин бөр иржд
бууцхав.

Гурвн давхр герәс, әднә бичи
ирсн багьчуд гүүлджд гарч ир-
әд, темән тергдиг тәгәләд зогс-
цхав.

Удл уга цугьар шуугал,
герт орад геелрв. Елена Фе-
доровна Дубянская, Анна Пав-
ловна Кузьмина, Михаил
Михайлович Бердников болн
нань чигнә кесг сургьулин
багшнр, шин ирсн көвүд-күүк-
кәдә күүндлжд тәндлв. Елена
Федоровна Дубянская келв:

—Москва балгьснд бәәсн
мана эцк Ленин, угатә әмгисн
бичи көвүд-күүкдт школ кесжд
сургьуль дасхтха" гиджд йос
гаргьсн бәәнә. Тацн цугьар
ән герт бәәжд, шаньгьа хот
хувцар сургьуль дасхмт. Би-
чә алылти, хоорндан ни-сәәхн
бәәтн, сургьуль сәәнәр дасти,
—гиджд келәд, халжудан зогс-
дәсн Санджин толгьаг өкә-
рлжд илв.

Күүнә таалвр үзәд уга Сан-
джд, Елена Федоровна Дубян-
скин илсн гар, әврә энъкр
экин гар болжд медгәд.

Ончн бички көвүд-күүкдин
гер әднә эк-эшкинн сольджд,
джиргьл үзүлв.

Эн герт Сандж 9 джилд бәә-
гьәд, дундин сургьуль чиләв.
Әврә болад илждлсн герәс
Санджин салх цаг ирв.

Йовжд бәәх көвүд-күүкдт
нерәдджд кесн школин ик нәәрт
Сандж босад:

—Уурмүд! Әврәннн түүрун
байр үзсн герәс маньгьдур
салад йовджанавдн, тегәд би
нег пән үг келхәр селләв, гиджд
эклчкәд, хоолнә зәнъгдрәд,
шүлсндән цахад зогсд жагьал:
—Коммуна паргь маниг үкләс
тагжд авад, джиргьлин бргн
хаалгь секв,—гигьәд барун би-
йд хойр терзин хоорнд билгәтә
бәәсн Ленинә зургиг халәв.

Зогсджд бәәсн ормасн Сандж
уралан ишкәд, Елена Феде-
ровна Дубянская багшинн га-
риг атхчкәд:

—Танд икәр ханджанавдн,
маниг халәджд асрад, сур-
гьуль сургьсн багшнран мар-
тшговдн,—гиджд келәд, нүд-
нәсн гарсн байрин нүлмсиг

цагьан алычурар арчв. Елена
Федоровна Дубянская Сан-
дждиг тевржд үмсчкәд, гар-
гьсн эк мет:

—Сургьулин цаарандн даск
кергтә, ирх цаг—багьчудт,—
гиджд селвг өгв.

Нәр гүдждр.
Багьчуд хувдән байрлжд,
эргәд биллчхәв.

Мартгдшго 1941 джил.

Июнә сарин 22-ч бдр.

Тингхд Сандж институт чи-
ләджд ирчкәд, Элст балгьснд
көдлмш келжәлә.

Гертән санамр дектр умшжд
суусн цагла, радиогьар гегн-
ки "мана Советин орн-нут-
гин меджәгьүр немшин фа-
шистринн цегт дәврәд, дә
эклчкәв" гисиг сөңгьсчкәд,
зүркнә брчднә хәтурад, әр-
гьән зуугьәд, нудрман атхад
гергәс гүүлджд гарчкәд, чамас,
хойр көлтә ань, бшәгьән
авхв"—гисн бәәдлтәгьәр, тол-
гьагынн брәд, деер үзгүр
халәв.

—Советин йосна нилчәр
мана таньгьч оньгдан болжд
хуврлә. Оггн көк теегәр
трактормуд болн комбайнс
шуугла. Омнн чон ээлдәсн
көндә газрт минн дурта Элст
балгьсн тосхгәд. Багьчудт
школин болн институтин үзүн
бргнәр секгдсмин. Эн мана
гарарн бәрәд тосхсн джир-
гьлгид, хоргн келү галзурад
дәврвчн мөлтлжд чадмн биш,
—гиджд дотран санв. Мань-
гьдур брундн Сандж адгьжд
Элстин военкомат ирәд, би-
йәсн бичи ирсн кесг багьчудла
зергләд суув.

Военкомин бәәсн брәгьүр
багьчуд неждәдәр орад, гарад
бәәхәнә.

Удн хоорнд зогсджасн,
бидр нургьта баахи наста
лейтенант, Сандж тал халә-
гьәд:

—Оггн,—гив.

—Та, юн кергәр нааран
ирв?—гиджд военком Сан-
ддас сурв.

—Цаг оньгдан болв, герт
свуджд болшго, намаг цегрт
йовултн.

Цегрт йовнав гидг күн олн,
болв сурсн улс болгьниг
йовулжд чалшговдн. Энд ард
бас әмтс кергтә. Дәәнә цагт
цегрт мордсн, гертән көдлсн
әдл чинртә.

—Уга, намаг йовултн.

—Та, ода хәргн, даругьас
хәрүгьинн авхт.

Военкомин бгсн хәрүд
Сандж әс хансн бәәдлтәгьәр,
ууд секәд гархар селчкәд,
хәрү эргәд:

—Танас сурлжанав, аргьта
болхлә намаг йовулжд үзтн,
гичкәд, газа бәәсн уурму-
динн бөр иржд зогсв.

Удл уга Санджин сансн
санан куьв.

Эврәннн тәндг кесг багь-
чудла хамдан, Сталинградт
танкин унчиллсн дасв.
Немшин фашистринн цегт,
Советск Аәрмәс цокулад, ик
гарута болсн бийн, Стали-
нградг ээлжд авхар, бәәсн
чидләрин дәврлгь кев.
Сандж хортнла чирәгьәрин
харгьч цаг бөрлв.

(чилгьчн 4-гч халхд)

Сумн орсн партбилет

(Чилгчнь)

Онц даалгъвр куньдг 158-ч танковый полк, деерас Сталинградиг харсдж ноолдх заавр авб. Эн полкд Сандж цергджджял.

Полкин командир полковник Черный, теегт сарвкэд, делсдж баясн полкин улан тугиг хойр гарари атхад умсчкэд, танкистнр тал хялэгъад:

—Сталинградиг харсх мандик хув тусв. Галзурсн хортиг хяру гаргылго, хогинь тасладж, уга кех кергтэ. Манла хамдан—мана ик ори-нутг.

Торскнэнь тэля уралан!

* * *

Товин дуунд газр чичрв.

Хортна цаг зуур эзлдж баясн газр будн болад харнэгъурв.

Танкистнр уралан адгьлдв.

—Товин эн турун сумн, бшати чамд минн Торскнэ „белг“, хойрдгчнь — минн хальмгин „белг“, —гигъад Сандж, наадк сумдинь тоол уга, хортнур шулугъар дордх ухагъар, танкиг баясн хурдарнь эрлзулв. Хойр кэлтэ ань улм галзурдж хяру сбрлцв. Болв советск танкистнрин цоклгын даву болад, хортн эмэн харсдж, орх нук хялалддж гуулдв.

—Уга, нанас ода кишго ноха холд одшгоч! — гидж

Сандж, гуусн немшикриг кэбддж куцад, танкари дэврүлдж, элк нургыннь уумулдж илджлэд, газрла хутхв. Хортна эзлджэсн газрт, мана йовгын церг ирэд батрв.

Тер ноолданд Сандж эврэннь кесг энкр уурмүдэсн хагъцв. Теднэ цогц деер танкистнр, махлагъэн авад тагчг зогсджагъад, андгъаран бгцхэв:

—Тана хяруг бшатиэс авхвди, — гидж келцхэв.

Советск Аэрмин дэврдж цоклгын дор ирвэс икдв. Даянэ гал туумр болад, шатджэсн саамла, Сандж алдр Коммунистическ партин зерглэнд орв. Санджин чидл улм бсв.

Мана церг, тедн дотр Сандж, хортна чидлиг хольвддж цокад, Торскнэ итклиг куцав.

Сталинград сулдв.

Туунэ хэбн, хойр кэлтэ аньгиг нуки талнь кэбддж йовх саамд, хортна сумн Санджиг кундэр шавтав. Босдг аргыннь тасрад, кинти газр теврэд, кингъэн эрэ авад кевтв. Зусан кинлгиннь зун хорт баясн партийн билетэн аргьул авад хялэхлэ, дундагъарнь сумн орад гарч, дотрнь эврэннь царцсн цусн баянэ.

Энуг Сандж үзчкэд, билетэн зуркндэн шахв.